

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kütüphanecilik Alanında Gerçekleştirilen Faaliyetler

Activities Realized in the Field of Librarianship in the Early Years of the Republic

Müşerref AVCI *

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında milli eğitim sisteminin oluşturulması kapsamında değerlendirilen ve kültür politikasına önemli etkileri olan bazı düzenlemeler Türk kütüphaneciliğinin bugünlere kadar gelen geleneğinin yasal altyapısının oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Çalışmanın amacı Osmanlı Devleti'nde eserlerin korunduğu bir yer olan ve belli kullanıcılar tarafından istifade edilen kütüphanelerin, özellikle Harf Devriminden sonra koleksiyonlarını yeniden oluşturarak Türk halkını çağdaş medeniyet seviyesine çıkarabilmek adına yapılan reformların halka anlatılıp milli bilincin oluşturulmasında aracı kurum olarak kullanıldığını kanıtlamaktır. Çalışma Milli Mücadele Döneminden itibaren 20 yıllık bir süreci kapsadığından (1920-1940) kütüphanecilik faaliyetlerine genel olarak değinilmiş olup Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen kütüphanecilik alanında atılan çağdaş adımların Türk Kütüphaneciliğinin gelişimine olan katkıları irdelenmiştir. Yöntem olarak; geçmişte yaşanmış olayların ortaya konulması veya bir sorunsalın geçmişle olan ilişkisinin irdelenmesinde başvurulan tarihî yöntem benimsenmiş, veri toplama tekniği olarak arşiv araştırması ve literatür taraması kullanılmıştır. Sonuçta; eğitilmiş insan gücünün önemli bir kısmını savaşlarda kaybetmiş bir toplumda Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren okur-yazar oranını artırmak, yeni harflerle okuma-yazma öğretmek, halkı kitap okumaya ve kütüphane kullanmaya alıştırmak için aracı bir kültür kurumu olarak görülen kütüphanelerin bu misyonu gerçekleştirmekte başarıya ulaştığı tespit edilmiştir. Kütüphanecilik tarihi için önemli olan bu faaliyetlerin bir çalışmada topluca değerlendirilmesi çalışmaya özgün bir nitelik vermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Cumhuriyet, Türk Kütüphaneciliği, Kütüphanecilik Faaliyetleri*

*Dr., Hava Kuvvetleri Komutanlığı, muserrrefavci3@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1782-6354>

ABSTRACT

Some regulations, which were considered within the scope of the establishment of the national education system in the first years of the foundation of the Republic of Türkiye and had significant effects on cultural policy, have an important place in the formation of the legal infrastructure of the tradition of Turkish Librarianship that has survived to this day. The aim of the study is to prove that libraries, which were places where works were preserved and used by certain users in the Ottoman Empire, were used as intermediary institutions in creating national consciousness by re-creating their collections, especially after the Alphabet Revolution, and explaining to the public the reforms made to raise the Turkish people to the level of contemporary civilization. Since the study covers a 20-year period starting from the War of Independence (1920-1940), librarianship activities are mentioned in general, and the contributions of the contemporary steps taken in the field of librarianship realized in the first years of the Republic to the development of Turkish Librarianship are examined. As a method, historical method was used that is referred to reveal past events or examine the relation of a problematic with the past and archival research and literature review methods were used as data collection techniques. In conclusion, in a society that lost a significant part of its educated manpower in wars, it has been found that libraries, which have been regarded as an intermediary cultural institution to increase the literacy rate, to teach reading and writing with new letters, and to familiarize people reading books and using libraries since the first years of the Republic have been successful in achieving this mission. The collective evaluation of these activities, which are important for the history of librarianship, in a study gives it a unique quality.

Keywords: *Republic, Turkish Librarianship, Librarianship Activities*

GİRİŞ

Kütüphaneler İlk Çağ'dan itibaren çeşitli medeniyetler için kültürü ve zenginliği temsil eden önemli göstergelerden biri olmuştur. Türklerde ilk kütüphanelerin kuruluşuna dair kayıtlar Orta Asya'da Uygur Türklerine aittir (Cunbur, 1963, s.105). Vakıf amaçlı kütüphane kurma geleneği özellikle Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde görülmüş; Osmanlı Dönemi'nde vakıf yoluyla 300'ü aşkın kütüphane kurularak değerli eserlerle zenginleştirilmiştir. Kitaplar Orta Çağ'da Batılı ülkeler tarafından manastırlarda rahlelere zincirlerle bağlanıp hapsedilirken aynı dönemde Osmanlı Devleti'nde padişahların, müderris ve öğrencilerin ilim kaynağını teşkil etmiştir (Kavcar, 1975, s.435). Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethinden sonra Osmanlı Devleti en parlak dönemlerine girerken kitap tutkusu yükselişe geçmiş; matematik bilgini Molla Lütü gibi alanlarında önemli şahsiyetler kütüphane müdürü olarak tayin edilmiştir (Candan, 2013, s.114). Ancak 1455'de Gutenberg tarafından matbaada ilk kitap basımının gerçekleştirilmesi kütüphaneler için dönüm noktalarından biri olmuş; Avrupa'da matbaayla birlikte basım işleri hızla artınca kütüphane koleksiyonları zenginleşirken, Osmanlı Devleti'nde el yazması kitaplara önem verilmesi sonucu daha çok yazma eserler bulunduran kütüphanelerin koleksiyonları nicelik olarak çağın gerisinde kalmaya başlamıştır.¹

Osmanlı Devleti'nde devlet destekli matbaalar kurulduktan sonra bile basım işlerinin Batı'ya oranla az olmasının kütüphane koleksiyonları için yarattığı olumsuzlukla beraber kütüphanelerin işleyişi de Batılı ülkelerle kıyaslandığında yeterli olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren çok sayıda kütüphane kurulmasına

¹ Matbaanın bulunuşundan yaklaşık 50 yıl sonra 1493'te İspanya'dan Osmanlı Devleti'ne gelen Yahudi mülteci olan David ve Samuel Ibn Nahmias, İstanbul'da ilk matbaayı kurup kitap basma işlemini gerçekleştirmiştir. İlk Türk matbaası ise 1729'da Avrupa'dan yaklaşık 300 yıl, Osmanlı Devleti'nde ilk kitap basımının gerçekleştirilmesinden 250 yıl sonra İbrahim Müteferrika tarafından kurulmuştur (Avcı, 2017, s.12-19).

rağmen çoğunlukla vakıf amaçlı kurulan kütüphanelerin işleyişini vâkıfların belirlemesi, kütüphanecilik alanında eğitilmiş kütüphanecilerin bulunmaması, halka açık olsalar dahi daha çok öğrenci, cami ya da tekkeye gelen cemaatin kütüphanelerden faydalanması gerçek anlamda kütüphanecilik faaliyetlerinin yapılmadığını göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kütüphanelerin bir kısmının işleyişinin devlet eliyle yürütülmesine, kütüphane türlerinin çeşitlenmesiyle birlikte kitap katalogları hazırlanmaya başlamasına rağmen kütüphanecilik faaliyetleri standart kurallara göre yapılmadığı ve eserleri ödünç vermek, düzenlemek gibi kütüphanecilik ihtiyaçları tam olarak karşılanamadığı için bu faaliyetlerin yetersiz olduğu söylenebilir (Erünsal, 2015, s.196; Biçer, 2013, s.78-79).

Bununla birlikte Osmanlı Dönemi'ndeki vakıf kütüphaneleri geçmişle bugün arasında köprü vazifesi görerek saray, medrese, cami, tekke, zaviye ve türbe gibi yapıların bünyesinde veya bağımsız olarak kurulan kütüphanelerde yüzlerce yıllık süreçte biriktirilen/korunan değerli yazma ve nadir eserler Cumhuriyet Dönemi'nde kayıt altına alınarak bir taraftan korunurken, diğer yandan da araştırmacıların kullanımına açılarak bilgi birikiminin gelecek nesillerle buluşmasına imkân tanınmıştır (Avcı, 2021, s.251-258).

Çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nde eserlerin korunduğu bir yer olan ve belli kullanıcılar tarafından istifade edilen kütüphanelerin, özellikle Harf Devriminden sonra koleksiyonlarını yeniden oluşturarak Türk halkını çağdaş medeniyet seviyesine çıkarabilmek amacıyla yapılan reformların halka anlatılıp milli bilincin oluşturulmasında aracı kurum olarak kullanıldığını kanıtlamaktır. Konuyla ilgili tarihsel gelişmenin belirlenebilmesi için arşiv birimlerine başvurulmuş; özellikle Atatürk'ün bizzat imzaladığı çok sayıda belgeye ulaşılmıştır. Birinci el kaynakların yanı sıra çeşitli kütüphanelerden tarihi yöntemde temel kaynak olarak kullanılan ve çalışmaya genel katkı sağlayan kitap, makale, sempozyum bildirileri, konferans metinleri, tez, ansiklopedi, sözlük gibi danışma kaynaklarıyla dergiler ve gazetelere başvurulmuştur. Ayrıca çalışma kapsamında yayımlanmış kanun, yönetmelik, kararname, genelge, istatistikler ve hükümet programları da araştırılmıştır. Gerekli verilerin toplanmasının ardından değerlendirmeler yapılmış ve bütünlük arz edecek şekilde yorumlanmıştır. Çalışma; Milli Mücadele Döneminden itibaren 20 yıllık bir süreci kapsadığından (1920-1940) kütüphanecilik faaliyetlerine genel olarak değinilmiş olup Cumhuriyet'in ilk yıllarında kütüphanelerin hangi amaca hizmet ettiğinin yanı sıra Türk toplumunun eğitim ve kültür seviyesinin yükseltilmesine olan etkilerine yer verilerek kütüphanecilik alanında atılan çağdaş adımların Türk Kütüphaneciliğinin gelişimine olan katkıları irdelenmiştir.

CUMHURİYET'E GİDEN SÜREÇTE KÜTÜPHANELERİN DURUMU

I. Dünya Savaşı'nda yenilerek 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleriyle Mondros Mütarekesi'ni imzalayan Osmanlı Devleti'nin stratejik bölgeleri mütareke şartlarına dayanarak yabancı devletler tarafından işgal edilmeye başlamıştır. İşgallere tepki olarak emperyalist devletler ve işbirlikçilerine karşı büyük bir varoluş mücadelesi veren Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti bu mücadele devam ederken eğitim, kültür, ekonomi vb.

alanlarda önemli adımlar atmıştır. 23 Nisan 1920’de TBMM açıldıktan sonra oluşturulan Maarif Vekâleti bünyesinde aynı yıl Hars (Kültür) Dairesi Müdürlüğü kurularak kütüphaneler, eğitim ve kültürün temel kurumları arasında yerini almıştır (Şıvgın, 2009, s.63). Ayrıca başkent İstanbul’un 16 Mart 1920’deki işgalinden sonra dağıtılan Osmanlı Meclis-i Mebusan’dan getirilen kitaplarla 1922’de Ankara’da TBMM Kütüphanesi’nin kurulması, aynı yıldan itibaren kütüphane binaları yapılması, yeni kurulan kütüphanelere personel alınması ve kitap temin edilmesi için yazışmalar yapılmış olması Cumhuriyet ilan edilmeden Türk Kütüphaneciliğinin geliştirilmesi kapsamında atılan adımları gösteren önemli faaliyetlerdir.²

Yine Atatürk’ün eğitim ve dolayısıyla kütüphanelerin önemini TBMM açılış konuşmalarında ifade etmesi, Cumhuriyet ilan edildikten sonra yapılacak düzenlemelerin neler olacağına dair fikir vermesi bakımından önemlidir. 1 Mart 1922’deki açılış konuşmasında Atatürk (1961, s.232-300), vakıf kurumu olan kütüphanelerin ileride vakıfların sorunlarıyla ilgili işler gündeme geldiğinde koruma altına alınmasının önemli olduğunu vurgulamıştır. 1 Mart 1923’deki açılış konuşmasında laik ve bilimsel bir eğitim sisteminin öneminden bahsederken asri kütüphanelerin kurulması gerektiğini, milli kültürün önemli araçlarından biri olan telif ve tercüme kitapları ülkenin her köşesine kadar dağıtarak halkı okumaya teşvik etmenin hükümetin görevleri arasında yer alacağını söylemiştir. Ayrıca konuşmasından, o dönemlerde yurt dışından gelen değerli kitapların toplanarak tetkikatının yapıldığı bir kütüphane oluşturulduğunu da öğrenmekteyiz.

Osmanlı Dönemi’nde medrese, cami, tekke ve zaviye gibi vakıf kurumlarının bünyesinde bulunan el yazması pek çok değerli eser, genellikle bağış olduğu için envanterlerinin tutulmamasını fırsat bilen seyyah ve diplomatlar aracılığıyla yurt dışına kaçırılmıştır (Sernikli, 2005, s.30; Cunbur, 1959, s.4). Bunu önlemek için Prag’da Doğu Dilleri Kütüphanesi açmak amacıyla Mısırlı iki kişilik heyetin Vakıflar Kütüphanesindeki kitapların kopyalanmasına son verilmesi kararı Cumhuriyet ilan edilmeden alınan önlemleri gösteren önemli bir örnektir.³

15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında toplanan Birinci Heyet-i İlmiye Toplantısında maarif işleri ele alınırken milli olması gereken kurumlar arasında Milli Tarih Kitaplığı’nın kurulmasının gündeme gelmesi Cumhuriyet ilan edildikten sonra yapılacak düzenlemeler için temel oluşturması bakımından önemlidir (Cumhuriyetin İlk Dönemi..., 2016).

Görüldüğü üzere Milli Mücadele’nin askeri safhası devam ederken eğitim, yayıncılık, kitap ve kütüphaneye önem verilmesi, Cumhuriyet’e giden süreçte eğitim ve kültür kurumları kurulması, toplantılar düzenlenmesi gibi faaliyetler Cumhuriyet’in ilanından sonra atılan adımların hızlı, kararlı ve isabetli olmasına zemin hazırlamıştır.

CUMHURİYET’İN İLK YILLARINDA KÜTÜPHANECİLİĞİN GELİŞİMİ AMACIYLA YAPILAN ÇALIŞMALAR

İşgal güçlerine karşı mücadele veren TBMM Hükümeti kazanılan Büyük Zafer sonrasında pek çok alanda önemli

² BCA: FK: 180.9.0.0., KN: 53.266.1, 26.12.1922.

³ BCA: FK: 30.18.1.1., KN: 6.45.11, 16.01.1923.

süreçlerden geçmiştir. Bu süreçlerin en önemlilerinden birisi cumhuriyet yönetim sisteminin kabul edilmesidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla siyasi, hukuki, bilimsel ve kültürel kurumlar yeniden yapılandırılmaya başlanarak çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkmak hedeflenmiştir. Bu kapsamda bilgi ve kültürün aktarımında önemli aktörlerden biri olan kütüphaneler de dönüşüm sürecine dahil edilmiştir. Bu süreç kapsamında kütüphanecilik faaliyetlerine temel olacak yasal düzenlemeler yapılması, Türk Kütüphaneciliğinin gelişimi amacıyla Türk ve yabancı bilim insanlarının/aydınlarının kütüphanecilik alanındaki çalışmalarının değerlendirilmesi, kütüphaneciliği meslek olarak öğrenebilmek üzere yurt dışına öğrenciler gönderilmesi ve kütüphanelerin yeniden örgütlenerek kurumlar oluşturulması Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk Kütüphaneciliğinin gelişimi kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerdir.

Kütüphanecilik Faaliyetlerini Etkileyen Yasal Düzenlemeler

Cumhuriyet ilan edildikten sonra kültür kurumları oluşturulurken kütüphanecilik alanı da gelişme göstererek bir yandan Osmanlı Devleti'nin önemli kültür mirası olan eserler korunurken bir taraftan da günümüzdeki anlamda kütüphanecilik faaliyetlerine temel oluşturacak çalışmalara girişilmiştir (Baysal, 1973, s.109). Bu kapsamda Milli Mücadele Dönemi'nde kısmen atılan adımlar, Cumhuriyet'in ilanından sonra çıkarılan ve Türk Kütüphaneciliğini doğrudan/dolaylı yoldan ilgilendiren kanunlarla daha köklü ve kapsamlı hale getirilmiştir. Ülkede sosyal, ekonomik, kültürel reformların kalıcılığı ve sürekliliğinin sağlanmasıyla devlet politikası haline dönüştürülmesi için yapılan yasal düzenlemeler, genel olarak milli eğitim sisteminin kurulması/geliştirilmesi kapsamında değerlendirilse de Türk Kütüphaneciliğinin bugünlere kadar gelen geleneğinin yasal altyapısını oluşturması açısından önemli bir yere sahip olmuştur.

Yasal düzenlemelerin ilki eğitim alanında yapılan bir çalışma olan "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"dur.⁴ 3 Mart 1924'te kabul edilen kanunla eğitim ve öğretim Maarif Vekâleti'nin elinde toplanarak birlik sağlanmıştır.⁵ Kanunun Türk Kütüphaneciliğini etkileyen yönü ise aynı gün çıkarılan başka kanunla Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti kaldırılıp kendisine bağlı kütüphanelerin kuruluş, yönetim ve mali kaynakları açısından Maarif Vekâleti'ne bağlanarak kurumsal yapısının yeni bir nitelik kazanması; yüzyıllardır vakıf tüzel kişiliğinin maliyken devlet malı haline gelerek düzenli personel, bütçe ve yasal desteğe kavuşmasıdır (Soysal, 1987, s.20).

Türk Kütüphaneciliğini etkileyen bir diğer kanun 30 Kasım 1925 tarihli "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıkları ile Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun"dur.⁶ Kanun çıkmadan ön hazırlık denebilecek birtakım çalışmalar yapılmıştır. Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'nden devredilen kütüphanelerin hangileri olduğuna dair bilgiler istenmiş; 26 Ağustos 1925'te ülke genelinde değerli kitap, minyatür, tezhip gibi sanat

⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D: II, C: 7, 2.İçtima, 3.3.1340.

⁵ Sadece askeri liseler Milli Müdafaa Vekâleti'ne bırakılmıştır (Atatürk, 1996, s.76).

⁶ Kanun No: 677, Sayı: 243, Kabul Tarihi: 30.11.1925, RG Tarihi: 13.12.1925.

eserlerinin yurt dışına çıkarılması ve yabancılara satılmasını engelleyen kararname çıkarılarak şahısların ellerinde bulunan kıymetli eser ve yazmaların ihracı yasaklanarak müze ve kütüphaneler için satın alınmıştır.⁷ Böylece cami, tekke, zaviye ve mescitlerdeki sanat eserleri ve eşyaların devir-teslimlerde zarar görmemesi ve kayıpların önlenmesi amacıyla koruma altına alınması istenmiştir.⁸

17 Ekim 1925 tarihli türbe, tekke ve zaviyelerin ilgasına dair İcra Vekilleri Heyeti'nin kararla birlikte kütüphanelerin Maarif Vekâleti tarafından idare olunacağı belirtilmiş; tekke ve zaviye kütüphanelerinde bulunan koleksiyonların envanterinin çıkarılması için Maarif Müdürlükleri görevlendirilmiştir.⁹ Yine 9 Haziran 1925 ve 8 Aralık 1925 tarihli genelgelerle kütüphanelerde yazma ve eski harfli basma eserlerin tespit fişleri hazırlanmıştır (Soysal, 2009, s.1354). Bu tespitlerin ardından özellikle İstanbul'daki birçok vakıf kütüphanesi, mobilyaları ve diğer eşyalarıyla beraber İstanbul'daki geçici bazı binalara veya başta başkent Ankara olmak üzere Anadolu'daki bazı kütüphanelere nakledilmiş; önceleri farklı amaçlarla kullanılan bazı binalar da kütüphanelere dönüştürülmüştür.¹⁰

Kanunun kabulünden sonra ise tekke, zaviye ve türbe kütüphanelerinde bulunan dini eserlerin çoğunlukta olduğu değerli kitapların kaybolmaması için girişimlerde bulunulmuş; 19 Aralık 1925'te çıkarılan kanunla bu kitapların İstanbul'da Süleymaniye, Kastamonu, Bursa ve Konya'da belirlenen kütüphanelere; diğer eserlerin ise Ankara'da bulunan genel kütüphaneye gönderilmesi istenmiştir (Cunbur, 1983, s.550).¹¹ Böylece anılan kütüphanelerdeki eserler belli merkezlerde toplanıp katalogları çıkarılarak hangi kütüphanede hangi eserlerin bulunduğu tespit edilip denetim altına alınması sağlanmıştır.

Görüldüğü üzere türbe, tekke ve zaviye gibi kurumların çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nde yeri olmadığından hareketle kapatılması çalışmalarından önce ve sonrasında çıkarılan kanun/kararnamelerle bünyelerindeki değerli Kur'an, fıkıh gibi yazma ve nadir eserler koruma altına alınıp belirli kütüphanelerde toplanarak Osmanlı Devleti'nden devralınan değerli kültür birikiminin gelecek nesillere ulaştırılması hedeflenmiştir.

Türk Kütüphaneciliğini yakından ilgilendiren 20 Mart 1926 tarihli "Maarif Teşkilatı Hakkında (1/838) numaralı kanun"la¹² sadece eğitim kurumlarının değil, eğitimin bir parçası olan kütüphaneler de bina-tesis ve teşkilat açısından Maarif Vekâleti'nin hazırladığı projelerde yer alarak Batı tarzında modern mimari anlayışa göre inşa edilmiştir. Yine 1926'da çıkarılan "Maarif Eminlikleri Talimatnamesi"nde kütüphanelerin halkın kültür seviyesini artıran önemli bir teşkilat olduğu vurgulanmış; 1925 tarihli "Yüksek Muallim Mektepleri Talimatnamesi" ve 1931 tarihli "Muallim Mektepleri Talimatnamesi"ne göre de öğretmen okullarında kütüphane bulunması gerekliliğiyle

⁷ BCA: FK: 180.9.0.0., KN: 132.644.1, 01.04.1924; BCA: FK: 30.18.1.1., KN: 15.55.8, 26.08.1925.

⁸ BCA: FK: 51.0.0.0., KN: 2.6.4, 07.09.1925, BCA: FK: 51.0.0.0., KN: 2.6.7, 11.10.1925.

⁹ BCA: FK: 51.0.0.0., KN: 5.44.1, 17.10.1925.

¹⁰ BCA: FK: 30.10.0.0., KN: 144.30.10, 17.06.1924; BCA: FK: 30.18.1.1., KN: 19.43.13, 21.07.1926; BCA: FK: 30.10.0.0., KN: 193.321.3, 10.10.1925.

¹¹ RG: Yıl: 3, Sayı: 248, 19 Kanunievvel 1341 [1925], s.765.

¹² TBMM Zabıt Ceridesi, D: II, C: 23, 74.İnikad, 20.03.1926.

kütüphanecilerin görevleri belirtilmiştir (Alp, 2010, s.49; Alp, 2013, s.96).

Türk Kütüphaneciliğini etkileyen en önemli kanunlardan biri de 1 Kasım 1928 tarihli “Türk Harflerini Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun”dur. 1927 yılında yapılan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nüfus sayımında 13.648.270 olan ülke nüfusunun sadece %8,16'sı okur-yazardır (TÜİK, 2022; Tongul, 2004, s.126). Türk halkını en kısa sürede okur-yazar yapmak amacıyla kolay öğrenilebilir, konuşma diline uygun bir alfabenin kabul edilmesi uygun bulunmuştur. Asıl amaç bu şekilde belirlense de okur-yazarlığı artırma amacı sadece örgün eğitimle sınırlı kalmamış; yeni alfabeye basılan kitapların derlenmesi ve okuyucuya ulaştırılması görevi Millet Mektepleri, okul/üniversite kütüphaneleri, Halkodaları ve özellikle Halkevi Kütüphanelerine düşmüştür. Böylelikle koleksiyonlarını güncelleyen kütüphaneler aracılığıyla halkın bilinçlenmesi ve kültür seviyesinin yükseltilmesi göreviyle halk yeni alfabeye kaynaşmış ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren okuma-yazma oranının kısa sürede artmasına katkıda bulunmuşlardır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kütüphaneciliği doğrudan ilgilendiren en önemli kanun bizzat Atatürk'ün direktifiyle hazırlanan “Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu”dur (Basma Yazı ve..., 1934). Ulusal bilgi birikimi olan yayınların kontrol altına alınması amacıyla gerçekleştirilmek istenen derleme çalışmalarının kanun boyutuna taşınması, Atatürk'ün yazdığı Cumalı Ordugâhi kitabının kendisine hediye edilmesi sonrasında gerçekleşmiştir. Anılan kitapla birlikte yeni basılan kitapların takip edilip edilmediği ve kütüphanelerde bulunup bulunmadığına dair sorduğu sorunun ardından derleme kanununun çıkması konusunda geç kalındığını ve hemen çalışmalara başlanmasını istemiş; böylelikle kanun hazırlanarak 2 Temmuz 1934'te Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Kanunun ardından 5 Temmuz 1934'te Maarif Vekâletince genelge yayımlanarak kanunu uygulayacak kurumlar belirtilmiştir. Buna göre Türkiye'de basılan yayınların 5 nüshasının 1 adedi ileride kurulacak Milli Kütüphane'ye devredilmek üzere saklanacak, kalan nüshalarsa Ankara ve İstanbul'daki umumi kütüphanelerde, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde ve İzmir Milli Kütüphanesinde derlenerek gelecek nesillere aktarılmasıyla birlikte bibliyografya ve istatistik çalışmalarının sağlıklı yürütülmesi sağlanmıştır (Uluskan, 2010, s.139). Kanunun çıktığı dönemlerde Milli Kütüphane henüz kurulmamış olsa da derleme kütüphanelerinden biri olarak anılması önemlidir. 16 Temmuz 1934'te yayımlanan “Basma Yazı ve Resimleri Derleme İşleri Hakkında Talimatname”yle derleme işini yapmak üzere kurulan Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü'nün teşkilat yapısı ve görevleri gibi konular belirtilmiştir (Basma Yazı ve..., 1935).

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nde vakıf kurumu olarak kütüphanelerin işleyiş ve yapılanmaları vâkıfın şartlarına göre belirlenirken Cumhuriyet'in ilk yıllarında devlet tarafından eğitim ve kültür politikaları kapsamında ele alınan kanun, kararname ve genelgelerle kütüphane hizmetleri ve kütüphaneciliğin yasal altyapısı oluşturularak Türk Kütüphaneciliğinin gelişim süreci hızlanmıştır.

Kütüphaneciliğin Gelişimi Konusunda Türk Bilim İnsanları/Aydınların Gayretleri

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk Kütüphaneciliğinin durumu, eksiklikleri ve bunları gidermek için yapılması gerekenleri tespit etmeye çalışan Türk uzmanlar, raporlar hazırlayıp kitaplar çıkarmışlardır. Bu raporlar o dönemde ülkenin nasıl bir kütüphane hizmetine gereksinim duyduğunu ve modern bir örgütlenmeye gidilmesi yollarını göstermesi bakımından Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kütüphane politikasına başlangıç niteliği taşımaktadır (Şenalp, 1991, s.512).

Bu kapsamda Celal Esat Arseven'in, mevcut kütüphanelerdeki eserlerin belli kurallara göre tasnifini yapmak için 1924 tarihli "Notlar ve Kütüphanelere Dair Usul-ü Tasnif" kitabı Atatürk'ün şahsi kütüphanesinde kütüphanecilik alanıyla ilgili iki kitaptan biridir (Celal Esad, 1340-1341; Şenalp, 1994, s.449).¹³ Bu kitap, kütüphane personeline rehber olması amacıyla kataloglama ve sınıflama işlerini öğrenip uygulamaları için Hars Dairesi Müdürlüğü tarafından ülke genelindeki kütüphanelere dağıtılmıştır (Çakın, 2013, s.387).

Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla kütüphane, müze ve güzel sanatlarla ilgili kurumlar Maarif Vekâleti bünyesindeki Hars Dairesi Müdürlüğüne bağlanınca 1925-1926 yılları arasında Hamit Zübeyr Koşay, Hars Dairesi Müdürü olarak atanmıştır (Şenalp, 1991, s.511). Koşay'ın görevi esnasında 1925'de yayımlanmış olduğu "Kütüphanelere Dair" ve "Kütüphanelerimizin Umumi Durumu Hakkında Rapor"larında Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilen mevcut kütüphanelerin koleksiyon, bina ve personel bakımından yetersiz olduğunu belirttikten sonra; ülkede dağınık yerlerde bulunan yazma eserlerin ve yurt dışına kaçırılan değerli eserlerin satın alınması için yeterli bütçe ayrılması, kütüphaneleri toparlayacak kütüphanecilik tekniğini bilen kütüphanecilerin yetiştirilmesi, Milli Kütüphanenin kurulması, devlet/üniversite kütüphanelerinin yanı sıra kütüphanesi olmayan il/ilçelerde yeni kütüphaneler açılması önerileri yeni kurulmuş devlette kütüphanelerin de yerini alması gerektiğine önem vermesi açısından önemlidir (Koşay, 1960, s.36-40).

1926'da Macar Milli Müzesi Müdürü ve Halk Kütüphaneleri uzmanı Dr. Pol Gulyaş'ın "Kütüphanelerin Suret-i Tesisi ve Usul-i İdaresi" eserine önsöz hazırlayıp Türkçeye çevirten Koşay, eseri çoğaltarak ülkedeki il ve kütüphanesi bulunan ilçelere de dağıtmıştır. "Kütübhanelerde Yapılacak Tedrici Islahat" raporunda ise yeni kurulmuş bir ülkenin nasıl bir kütüphane hizmetine gereksinim duyduğu ve bu hizmeti verecek bir örgütlenmeye gidilmesi yollarını göstermiştir (Soysal, 1987, s.17-78; Şenalp, 1991, s.512). Böylelikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında kütüphanecilik faaliyetleriyle ilgili eksiklikleri tespit ederek bunları gidermek için yapmış olduğu öneriler, kütüphanecilik faaliyetleri için gerçekçi, sağlam ve çağdaş adımlar atılmasına neden olmuştur (Baysal, 2009, s.1311).

¹³ Arseven'in kitabının Atatürk'ün şahsi kütüphanesinde bulunması kütüphanesinin gelişigüzel değil; belli kurallara göre düzenlendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Kütüphanesindeki kütüphanecilikle ilgili diğer kitap Charles B.Shaw'ın 1931 tarihli "American Library Association" adlı kitabıdır (Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin..., 1973, s.2).

Koşay, Hars Dairesi Müdürü olarak sadece raporlar hazırlamakla yetinmemiş; kütüphanecilik mesleğine adım olarak kütüphanecilik eğitimi verilmesi çalışmalarına da öncülük etmiştir. 1925'te kütüphanecilik mesleğini bilen kütüphaneciler yetiştirilmesi amacıyla bir kurs düzenlemesi için gösterdiği çabalar sonucu İstanbul Darülfünunu Merkez Kütüphanesi Müdürü Hasan Fehmi Ethem Karatay tarafından ilk kütüphanecilik kursu açılmıştır (Soysal, 2009, s.1355; Acaroğlu, 1975, s.12).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazma eserlerin ülke dışına kaçırılmasının önlenmesi amacıyla bir araya getirilmesi, kütüphaneciler yetiştirilmesi amacıyla kurslar düzenlenmesi, Halkevi Kütüphaneleri ve Halkodaları aracılığıyla Anadolu'da en küçük yerleşim birimlerine kadar kütüphaneler açılması, Koşay'ın önerilerinin raporlarda yazı olarak kalmadığını göstermektedir. Arseven'in kitabının yanı sıra Koşay'ın önsözünü yazıp Türkçeye çevirttiği kitapların ülkedeki kütüphanelere gönderilmesi de devlet olarak kütüphanelerin standardizasyonunu sağlamak amacıyla kütüphanecilik kurallarına uygun kataloglama ve sınıflama işlemlerinin yapılmasına özen gösterildiğinin işaretidir. Böylelikle Türk uzmanlar, Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından gerçekleştirdikleri çalışmalarını kütüphanecilik faaliyetlerinin gelişmesine öncülük etmişlerdir.

Kütüphaneciliğin Gelişimi Konusunda Yabancı Bilim İnsanlarının Çabaları

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Batı bilim ve kültüründen yararlanarak çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkmak başta Atatürk olmak üzere Cumhuriyet kadrolarının ana hedefi olmuştur. Bu kapsamda eğitim alanında çağdaşlaşma adımları atılırken Batı ülkeleri örnek alınarak Türk eğitim sistemindeki aksaklıkları belirlemek amacıyla yurt dışından çok sayıda uzman getirilmiştir. Yabancı uzmanların Türk eğitim sisteminin mevcut durumuna yönelik değerlendirme ve önerilerinde, yasal düzenlemelerle milli eğitim politikası kapsamında değerlendirilen kütüphaneler de yer bulmuştur. Çalışmada Türkiye'de kütüphanecilik eğitiminin gelişiminde öne çıkan John Dewey, Berly Parker, Albert Malche, Helmut Ritter ve Amerikan Heyeti'nin raporlarına değinilmiştir.

1924'te dönemin Maarif Vekili İsmail Safa (Özler) Bey'in daveti üzerine Türkiye'ye gelen John Dewey, "Türkiye Maarifi Hakkında Rapor" ve "Esas Rapor" adlı raporlarında genel olarak kütüphanelerin okullarda tesis edilmesi, sadece okullarda öğrencilerde değil, seyyar kütüphaneler aracılığıyla halkta da okuma alışkanlığının oluşturulması, kütüphaneciliğin bir meslek olarak eğitim yoluyla yapılması gerektiği gibi önerilerde bulunmuştur (Dewey, 1939, s.vi; Bozkurt, 2). Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yurt dışına öğrenci gönderilmesi sürecinde Dewey'in önerilerinin de etkisi olduğu yadsınamaz.

1930-1931 yıllarında dönemin Maarif Vekili Müsteşarı Mehmet Emin Erişirgil'in çabalarıyla Türkiye'ye gelen Berly Parker, okullarda incelemeler yapmak üzere görevlendirilmiştir. "Türkiye'de İlk Tahsil Hakkında Rapor"da okuma-yazma oranının artırılması hedeflenerek ilkokulların yeniden yapılandırılması ve okulların önemli bir parçası olan kütüphaneler için bütçe ayrılması önerilerinde bulunmuştur (Parker, 1939, s.26-56). Parker okul kütüphanelerinin önemine değinse de o dönemde çağdaş bilimin yapıldığı yerler olarak üniversite kütüphanelerinin yeri ayrı olmuştur.

Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından yapılan inkılâplar arasında en önemlilerinden biri de 1933'de Darülfünun yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulmasıdır. Üniversitenin daha dinamik bir işleyişe sahip olması amacıyla 1932'de İsviçre Pedagoji profesörü Albert Malche Türkiye'ye davet edilmiştir. "İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor"unda kütüphaneler için ayrı başlık açarak kütüphanenin erken kapanması ve ödünç kitap verilmemesini eleştiren Malche, Batılı ülkelerde uygulanan modern kütüphanecilik usullerinin kullanılması, her evde kütüphane olmadığı için kitapların ödünç verilmesi ve kütüphane kataloglarının hazırlanması gerektiğini belirtmiştir (Malche, 1939, s.1-14). Raporun bir suretini alan Atatürk, raporun içeriğiyle ilgili notlar alırken kütüphanelerin ıslah edilmesi gerektiğine dair not düşmüştür (Atatürk Özel Arşivinden..., 1994, s.180). Malche'nin önerileri doğrultusunda Darülfünun lağvedilip İstanbul Üniversitesi kurularak ülkenin dört bir yanında kurulacak üniversitelere ve bünyelerinde oluşturacakları kütüphanelere güzel bir örnek teşkil etmiştir.

10 kişiden oluşan Amerikan Heyeti de 1933-1934 yıllarında Türkiye'nin iktisadi yapısını incelemek üzere Türkiye'ye gelmiş; "Türkiye'nin İktisadi Bakımından Umumi Bir Tetkiki 1933-1934" ve "Amerikan Heyeti Raporundan Maarif İşleri" adıyla iki rapor yayımlamıştır. Kütüphaneler Müdürlüğü kurulduğu yıl olan 1926'ya oranla 1934'de kitap ve kütüphane sayısındaki artışa dikkat çekmiştir. Bu artışta Halkevi Kütüphanelerinin etkisi olduğunu belirten raporda yeni harflere geçen köylülerin okuma-yazma öğrenmesi için bu kütüphanelerin hızla yayılması gerektiğini tavsiye etmiştir (Amerikan Heyeti Raporundan..., 1939, s.1-25). O dönemlerde Halkevi Kütüphaneleri ülke genelinde hızla yayılarak okuma-yazma oranının artırılması amacına büyük hizmet etmiştir.

Alman doğu bilgini ve İslam araştırmaları alanında çalışmaları bulunan Hellmut Ritter de 1926'da Alman Doğu Araştırmaları Cemiyeti tarafından mevcut kütüphanelerde araştırmalar yapmak üzere Türkiye'ye gelerek 1948'e kadar kalmıştır. Ritter 1927'de ilk kez yazma eserlerin sınıflandırılması ve kataloglanması için başlatılan çalışmalara devam etmek üzere 1935'de Maarif Vekâleti tarafından kurulan Kütüphaneler Tasnif Komisyonunun Süleymaniye Kütüphanesindeki çalışmalarına başkanlık etmiştir. (Şenalp, 1991, s.514) "İstanbul Kütüphanelerinin İslahı için Umumi Bir Plan" raporunda İstanbul'daki kütüphanelerde dağınık bulunan yazma eserlerin müstakil bir bina tesis edilerek tek kütüphanede toplanması gerektiğini; iyi öğrenim görmüş dil bilen kütüphaneciler yetiştirilmesinin önemli olduğunu ve Berlin Devlet Kütüphanesiyle iş birliği yapılarak kütüphanecilik eğitimi için öğrenci gönderilebileceğini belirtmiştir (Ötüken, 1957b, s.36-45; Gökman, 1957, s.37-39). Adnan Ötüken'in anılan kütüphaneye kütüphanecilik eğitimi için gönderilmesi önerilerin dikkate alındığını göstermesi açısından önemlidir.

İstanbul Üniversitesi'nin ıslahının ardından başkent Ankara'da da çağa uygun bir üniversite kurulması için Almanya'dan Joseph Stummvoll davet edilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki kütüphaneler hakkında istatistiksel bilgilerin yer aldığı "Yeni Türkiye'de Kütüphanecilik" adlı makalesinde 1926'daki kitap ve kütüphane sayısının Amerikan Heyetiyle benzerlik gösterdiğini; ancak kütüphane sayısının birleştirmeler dolayısıyla azaldığını belirtmiştir (Stummvoll, 1935, s.325-327).

Stummvoll'un Türk Kütüphaneciliğinin gelişimi için önemli girişimlerinden biri de Karatay'ın 1925'de İstanbul'da açtığı ilk kütüphanecilik kursundan 11 yıl sonra başkent Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü Kütüphanesinde ikinci kütüphanecilik kursunu düzenlemiş olmasıdır (Ötüken, 1957a, s.6).

Görüldüğü üzere yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne davet edilen yabancı uzmanların Türk uzmanlarla aynı dönemlerde Türk eğitim sistemi üzerinde tespitler yapmak ve belirlenen eksiklikleri gidermek için yapmış olduğu önerilerin hayata geçirilmesi dönemin yöneticileri tarafından incelenip değerlendirildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Kütüphanecilik Eğitimi İçin Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi

Modern Batı bilimini kaynağında müşahede ederek yurda döndükten sonra öğrendiklerini uygulama vasıtalarından biri olarak görülen Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi uygulamasına Osmanlı Dönemi'nden sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam edilmiştir. Yıllar süren savaşların ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik anlamda yetersiz kaynaklara sahip olmasına rağmen devlet bütçesinden ödenek ayırarak yurt dışına öğrenci göndermesinin en önemli sebebi, modern kurumların oluşturulması ve idaresi için gereksinim duyulan bilimsel/mesleki bilgiye sahip birey ihtiyacını kısa sürede karşılamaktır (Şarman, 2015, s.19; Ulu, 2014, s.496) Bu kapsamda Atatürk'ün önerisiyle başarılı lise ve üniversite öğrencileri arasından seçilenler yurt dışına gönderilmiştir. Bu öğrenciler Batılı fikirlerle tanışma olanağını bulduklarından ülkeye döndükten sonra çeşitli devlet hizmetlerine girerek Avrupa'da öğrendiklerini uygulamaya başlamışlardır.

Cumhuriyet Dönemi'nde Avrupa'ya gönderilen ilk kafilede bilim, sanat, teknik alanlardaki pek çok branşla birlikte kütüphanecilik mesleğini öğrenmek üzere Hasan Fehmi Ethem Karatay yer almıştır. Cumhuriyet'in ilanının ilk yılında Ekim 1924'te Maarif Vekâleti tarafından düzenlenen Avrupa Konuru adlı sınavı kazandıktan sonra 1925'de Paris'te ilk olarak kısa bir arşivcilik eğitimi almış; sonra yine Paris'te Amerikan Kütüphaneciler Derneği tarafından halk kütüphanecilerini yetiştirmek üzere açılan eğitime devam etmiştir (Karatay, 1968, s.73-74; Aslan, 2014, s.90).

Asıl mesleği mimarlıkla ilgisi kalmayan Karatay, yurda döndükten sonra modern Türk Kütüphaneciliğinin ilk temsilcilerinden biri olarak pek çok ilki gerçekleştirdiği için Cumhuriyet Dönemi Türk Kütüphanecilik tarihinde ayrı bir yere sahiptir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinin kurucusu olarak İstanbul kütüphanelerinde çalışan memurlar için ilk kütüphanecilik kursunu açmış, kütüphanecilik alanında ilk meslek kitabı olan "1341 Senesi 15 Eylülünde İstanbul'da Süleymaniye Medresesinde İlk Defa Olarak Açılacak Kütüphanecilik Kursunun Müfredat Programı" adıyla basılan Kütüphaneciler Kursu Talimatnamesi'ni hazırlayarak Batılı tarzda modern anlayışa sahip kütüphaneciler yetiştirilmesine öncülük etmiştir. Ayrıca Avrupa'da uygulanan kütüphanecilik sistemlerini Türk kütüphanelerinde hayata geçirmeye başlamış ve günümüzde hâlâ pek çok kütüphane tarafından kullanılan Melvil Dewey'in Onlu Sınıflama Sistemini (DOS) uygulayarak ilk kataloglama ve sınıflama politikasını oluşturmuştur. Yine yazma ve basma eserlerin fiş katalogunu hazırlayarak Türk Kütüphaneciliğine önemli

katkılarında bulunmuştur (Cunbur, 1968, s.6; Kavcar, 1975, s.437; Ötügen, 1957a, s.5; Acaroğlu, 1975, s.12; Tonta, 2012, s.243-244).

Kütüphanecilik eğitimi için yurt dışına gönderilen öğrencilerden biri olan Rüfai Aktan hakkında çok bilgi bulunmamakla beraber Müjgan Cunbur (1983, s.552) Almanya'dan döndükten sonra İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'ne atandığını; Adnan Ötügen (1979, s.5) ise Almanca öğretmenliğini tercih ederek kütüphanecilik mesleğiyle ilgisi kalmadığını söylemektedir.

Osmanlı Dönemi'nde Meclis-i Mebusan'da hafız-ı kütüp olarak görev yapan Nebil Emirbuhari Olgun¹⁴, 23 Nisan 1920'de TBMM açıldıktan sonra 1922'de TBMM Kütüphanesi kurulunca Ankara'ya gelerek bu görevine devam etmiş ve Cumhuriyet ilan edildikten sonra da 1924'de TBMM Kütüphanesi Müdürü olarak atanmıştır. Görevi esnasında ihtisas kütüphanelerine örnek olabilecek TBMM Kütüphane Talimatnamesini ve ardından TBMM Kütüphane Fihristini yayımlamıştır. Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Döneminde uzun yıllar meclis kütüphanecisi olarak görev yapan Olgun, kütüphanecilik mesleğini Batılı ülkelerde uygulanan kurallara göre öğrenmek ve döndükten sonra uygulamak amacıyla Fransa'ya gönderilmiştir (Süzmetaş, 1998, s.90; Çelik, 2013, s.444). Döndükten sonra görevini başarıyla sürdüren Olgun, 1937'de Paris'te toplanan Milletlerarası Vesaik Kongresinde Türkiye'yi kütüphaneci olarak temsil etmiştir.¹⁵

Kütüphanecilik eğitimi için yurt dışına gönderilen bir diğer öğrenci de Adnan Ötügen'dir. Ötügen, Türkoloji ve Fransız Dil ve Edebiyatı mezunu olmasına rağmen Ritter başkanlığında Süleymaniye Kütüphanesinde örgütlenen Kütüphaneler Tasnif Komisyonunda katiplik görevi yaparak meslek tercihini kütüphaneciliğe yöneltmiştir (Yılmaz, 2013, s.461). 1936'da gittiği Almanya'da Berlin Devlet Kütüphanesindeki kütüphanecilik eğitimini tamamladıktan sonra "Bibliyotek Bilgisi ve Bibliyografi" adlı eser yayımlamış, 1941'de Maarif Vekâleti Neşriyat Müdürü olunca Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde (DTCF) ilk defa uzun süre devam edecek kütüphanecilik kursunun açılmasını sağlamıştır. Böylelikle Cumhuriyet'in ilanından sonra 1925'te Karatay'la İstanbul Üniversitesinde başlayan kütüphanecilik kursları, 1936'da Stummvoll'la Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde ve 1941'de Ötügen'le DTCF'de düzenlenerek 1952'de kütüphanecilik enstitüsü kuruluncaya kadar devam etmiştir (Adnan Ötügen'in Biyografisi, 1972, s.68). Ötügen'in Türk Kütüphaneciliğine en önemli katkısı ise Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren hazırlık aşamasında kalan Milli Kütüphane'nin kuruluşunun Cumhuriyet'in ilk yıllarında olmasa da 1948'de kullanıcıların hizmetine açılıp 1950'de ise kanun boyutuna taşınarak resmîyet kazanmasıyla Türk Kütüphaneciliğinin en büyük eksikliklerinden birini tamamlamasıdır.¹⁶

¹⁴ Nebil Emirbuharioğlu Olgun ismi farklı kaynaklarda değişik şekillerde yazıldığı için literatürde bir birlik bulunmamaktadır: Yapılan arşiv araştırmasında BCA'dan alınan ve soyadı kanunundan sonra yayımlanan Atatürk'ün de imzasının bulunduğu resmi belgede adı Nebil Emirbuhari Olgun olarak geçtiği için çalışmada bu ad kullanılmıştır (BCA: FK: 30.18.1.2, KN: 77.69.9, 28.07.1937).

¹⁵ BCA: FK: 30.18.1.2., KN: 77.69.9, 28.07.1937.

¹⁶ 6 Ağustos 1946'daki Recep Peker'in hükümet programında "Ankara'da bir Milli Kütüphane kurulması için hemen çalışmalara başlanacağı" belirtilmiş; Adnan Ötügen'in şahsi çabaları sonucu 21 Şubat 1947'de "Milli Kütüphane Yardım Derneği" kurulmuş; 16 Ağustos 1948'de günümüzdeki Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi binasında Milli Kütüphane

Görüldüğü üzere Türkiye’de başka mesleklerde öğrenim görüp yurt dışına kütüphanecilik eğitimi için gönderilen öğrenciler ülkeye döndükten sonra kütüphanecilere kaynak oluşturmak üzere yayımladıkları eserlerle, kütüphaneci yetiştirmek üzere düzenledikleri kurslarla kütüphaneciliğin Türkiye’de bir meslek ve bilim dalı olarak gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır.

Yeni Kütüphanelerin Açılması

Cumhuriyet ilan edildikten sonra Osmanlı Devleti’nden devralınan kütüphaneler ıslah edilmeye çalışılmış, mevcut üniversitelerin kütüphaneleri devir işlemleriyle zenginleştirilirken yeni kurulan üniversitelerin inşa aşamasında kütüphaneler ihmal edilmemiştir. Bunun yanı sıra çeşitli kurumların bünyesinde ihtisas kütüphanelerinin de açılması için çaba harcanmıştır.

Kurulan ihtisas kütüphaneleri kendi kurumlarını ilgilendiren eserleri bünyelerinde toplayarak koleksiyonlarını geliştirmişlerdir. 1922’de Meclis-i Mebusan’dan getirilen kitaplarla başlayıp 1930’larda Ankara’nın en zengin kütüphanelerinden biri haline gelen TBMM Kütüphanesiyle birlikte Atatürk’ün direktifleri doğrultusunda 1930’lardan sonra Türkiye’nin önem verdiği Türk tarihi ve Türk dili alanlarında yürütülecek çalışmalarda Türk Tarih Kurumu (TTK) ve Türk Dil Kurumu (TDK) Kütüphaneleri de araştırmacılara başlıca kaynak merkezleri olmuşlardır (Soysal, 2009, s.1352-1353).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Osmanlı Dönemi’nden kalma Türk Ocakları ve Atatürk Dönemi’nde yeni bir kütüphane türü olarak karşımıza çıkan Halkevi Kütüphaneleri de dönemin modern kütüphanecilik faaliyetlerini gerçekleştiren örnek kurumları olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin çağdaş uygarlık idealini yansıtan kurumlarından biri olan Halkevleri 1932’den itibaren ülkenin pek çok yerinde açılmaya başlamıştır. Cumhuriyet Halk Fırkasıyla (CHF) bağlantılı olan Halkevlerinin kuruluş amacı; CHF’nin ülkede gerçekleştirdiği inkılâp ve sosyal ilerleme hamlelerini daimi surette ayakta tutmak ve geliştirmek olarak belirlenmiş olsa da Halkevleri sadece bu amaca hizmet etmekle kalmamış; yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kültür zeminini hazırlamada önemli bir role sahip olmuştur (CHP Halkevleri..., [1942], s.3).

Halkevlerinin çalışmaları dokuz şube¹⁷ çerçevesinde düzenlenmiştir. Bir Halkevinin kurulması için bu dokuz şubeden en az üç şubesinin bulunması ve bu üç şubeden birinin Kütüphane ve Neşriyat Şubesi olması şartı konumuz açısından önemlidir.¹⁸ Yine Atatürk’ün Halkevi Kütüphaneleriyle ilgili alınan kararlarda imzasının

kullanıcıların hizmetine açılmış; 23 Mart 1950’de kabul edilen ve 29 Mart 1950 tarihli ve 7469 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5632 sayılı “Millî Kütüphane Kuruluşu Hakkında Kanun”la da Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bir müdürlük olarak tüzel kişilik kazanmış ve böylece Millî Kütüphanenin kuruluşu resmîyet kazanmıştır (Adnan Ötügen’in Biyografisi, 1972, s.68; Millî Kütüphane..., TBMM Zabıt Ceridesi, D: VIII, C: 25, 71.Birleşim, 23.03.1950; Baysal, 2009, s.1316).

¹⁷ Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Neşriyat, Köycülük, Tarih ve Müze Şubeleri. (CHP Halkevleri..., [1942], s.3).

¹⁸ Ankara Halkevleri Kütüphane ve Neşriyat Şubesi Hususi Talimatnamesinin 7.Kütüphane ve Neşriyat Şubesi başlığı altındaki 53.maddesine göre açılan her Halkevinin kütüphanesi olması zorunluluğu belirtilmiştir (Ankara Halkevi..., 1933, s.3; CHP Halkevleri..., [1942], s.12).

olması bu kütüphanelere verdiği değeri göstermesi açısından kıymetlidir. Atatürk, başkente konuk olarak gelen yabancı devlet adamlarına Türk kültürünün tanıtılması amacıyla Halkevleri çalışmalarını yakından izlemiş ve Ankara Halkevi Kütüphanesinin Cumhuriyet'in 10.yılına yetiştirilmesini istemiş ve 1933'de Türkiye'nin zengin kütüphanelerinden biri haline gelmiştir (Berkes, 2014, s.99; Uluskan, 2010, s.50-51). Yine İstanbul'daki Eminönü Halkevinde de zengin bir kütüphane kurulmuştur. Halkevine uzak kasaba, cezaevi ve köylerde ise 1940'dan itibaren Halkodaları açılmıştır.¹⁹

Halkevi Kütüphaneleri ve Halkodaları Türk toplumunun kültür seviyesini yükseltmek için önemli bir araç olarak gençliği Türk inkılâp ve Cumhuriyet rejiminin esasları dahilinde yetiştirmek ve inkılâp inancını halkın ruhunda pekiştirmek işinde faydaları yadsınamaz (Türkiye Cumhuriyeti Maarifi..., 1943, s.145). Cumhuriyet'in ilk yıllarında bilimsel kütüphanecilik kuralları çerçevesinde hizmet veren, kurslar düzenleyen, süreli yayınlar ve bibliyografyalar çıkaran, zengin koleksiyonlarıyla halka hizmet veren, modern bir kütüphanenin nasıl olması gerektiğine örnek teşkil eden Halkevi Kütüphaneleri, halkı bilinçlendirerek kültür düzeyini yükseltme misyonuyla Atatürk Dönemi'ndeki en önemli kütüphane türü olmuştur.

Kütüphanecilik Alanında Faaliyet Gösteren Kurumlar

Kütüphaneler, eğitim ve kültürün temel kurumları arasında görüldüğünden TBMM açıldıktan sonra Maarif Vekâleti kurulmuş; kütüphanelerin bazıları Maarif Vekâleti bünyesine alınırken bir kısmı da vakıflara ait olduğu için Şeriye ve Evkaf Vekâleti bünyesinde kalmıştır (Cunbur, 1983, s.547). Maarif Vekâleti bünyesinde Hars Dairesi Müdürlüğü kurularak amacı; kültür eserlerinin müze, kütüphane ve arşiv gibi yerlerde korunmasını sağlamak için hem kültürle ilgili hem de yaygın eğitim hizmeti verilecek kurumları açıp yönetmek olarak belirlenmiştir (Balçık, 2005, s.61).

Cumhuriyet'in ilanının ardından Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla kütüphaneler, müzeler ve güzel sanatlarla ilgili kurumlar Hars Dairesi Müdürlüğüne bağlanınca pek çok vakıf kütüphanesi Maarif Vekâletine devredilmiştir. Kalan vakıf kütüphanelerinden bir kısmıyla tekke ve zaviye kütüphaneleri ise daha önce vakıf kurumlarının bağlı olduğu Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılması ve tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair çıkarılan kanunlar sonrasında Maarif Vekâletine bağlanmış; okul kütüphanelerinin ve görevlilerin teftişiyle bütçeleri vekâlet tarafından düzenlenmeye başlamıştır.²⁰ 1926 yılında Hars Dairesi Müdürlüğü kapatılarak kültür işleri, Kütüphane ve Müze Müdürlüğü olarak ikiye ayrılmış; 1935'de bu müdürlüklere Güzel Sanatlar Müdürlüğü eklenerek müstakil müdürlükler haline gelmişlerdir. (Parmaksızoğlu, 1976, s.171; Kantarcıoğlu, 1990, s.19-20; Cunbur, 1983, s.552-556). Ayrıca 1935'de Maarif Vekâleti tarafından kurulan Kütüphaneler Tasnif Komisyonu da yazma eserlerin sınıflandırılması ve kataloglanması amacıyla Ritter başkanlığında önemli çalışmalar yapmıştır (Cunbur,

¹⁹ 1940 istatistiklerine göre 19'u şehir ve kasabada, 5'i cezaevinde, 2'si nahiye merkezinde ve 90'ı köyde olmak üzere 116 Halkodası açılmıştır. (CHP Halkevleri..., [1942], s.12-13).

²⁰ BCA: FK: 180.9.0.0., KN: 62.308.1, 20.02.1924; BCA: FK: 30.10.0.0., KN: 143.25.19, 08.06.1926; BCA: FK: 30.10.0.0., KN: 20.115.7., 20.01.1927.

1983, s.552-556). 1935'de Maarif Vekâleti adı Kültür Bakanlığı olarak değişince "Kültür Bakanlığı Merkez Örgütleri ve Ödevleri Hakkındaki 2287 numaralı kanun"da kütüphanelerin teşkilat ve vazifeleri belirlenmiştir.²¹ 1946'da tekrar Maarif Vekilliği adını alarak kütüphanelere teşkilat yapısında yer verilerek kütüphanecilerin kadrolarından, alacakları maaşlara kadar pek çok konuda standardizasyon getirilmiştir. Böylelikle Kütüphaneler Müdürlüğü, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kütüphaneler kurmak, yazma eserlerin kayıtlarını tutarak araştırmacıların hizmetine sunmak, kütüphanecilik faaliyetlerini modern kurallara göre düzenlemek amacıyla bu dönemde önemli hizmetler gerçekleştirmiştir.

1934'de Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu kabul edildikten sonra Türkiye'de basılıp çoğaltılan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş gibi yayınları derleyip kütüphanelere göndermek amacıyla Maarif Vekâleti'ne bağlı olarak Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü kurulmuştur. İstanbul'da faaliyet gösteren kurum bünyesinde derlenen eserleri kütüphanelere dağıtacak ve derleme kütüphanesi olarak belirlenen ancak henüz bulunmayan Milli Kütüphaneye verilecek nüshaları muhafaza edecektir (Basma Yazı ve..., 1935, s.8-9). Böylece kurumun görevleri belirlenirken Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Milli Kütüphane kurulması düşüncesi de belirginleşmiştir. Yine müdürlük tarafından çıkarılan Türkiye Bibliyografyasıyla 1928'den itibaren Türkiye'de çıkarılan yayınlar derlenip denetim altına alınarak gelecek kuşaklara aktarılması ve bir kültür birikimi oluşturulması yönünde önemli adımlar atılmıştır.

KÜTÜPHANECİLİK FAALİYETLERİNİN TÜRK MİLLETİNİN SOSYO-KÜLTÜREL GELİŞİMİNE KATKISI

Türk toplumunda kütüphane kurma geleneği köklü bir geçmişe sahip olsa da Selçuklu ve Osmanlılarda kütüphanelerden halk değil daha çok elit kesim yararlanmıştır (Al ve Akıllı, 2015, s.1). Kitaba ve kütüphaneye ulaşabilen okur-yazar kesim çoğunlukla saray mensubu, üst rütbedeki asker, devlet adamı, medreselerde öğretmen ve öğrencilerle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sayıları az olmakla beraber evde okuma-yazma öğrenen elit kesime mensup kadınlardır. Osmanlı Devleti'ndeki kütüphanelerin beşte birinin İstanbul'da toplanması nedeniyle ülke genelinde homojen bir dağılım olmaması, kadın okur-yazar oranının yok denecek kadar az olması, padişah hanım ve analarının kütüphane kurma geleneğine uydukları bilinse de sosyal hayata dahil edilmeyen kadınlara genel kütüphanelerin kapalı olması²², cami, tekke ve zaviye kütüphanelerini ağırlıklı olarak Müslüman erkek nüfusun kullanması gibi nedenlerle kütüphanelerin toplumun tüm katmanlarına hitap etmediği çıkarımında bulunulabilir (Avcı, 2021, s.257).

Türk halkının çoğunluğunun kütüphanelerden yararlanması ancak Cumhuriyet'ten sonra gerçekleşmiştir. 1927'de yapılan Cumhuriyet'in ilk nüfus sayımında okur-yazar oranı yalnızca %8,16'dır (Tongul, 2004, s.126). Bu tablo

²¹ Kanun No: 2773, Sayı: 3029, Kabul Tarihi: 10.06.1935, RG Tarihi: 15.06.1935.

²² Osmanlı Devleti'nde sosyal hayata dahil olamayan kadınlara genel kütüphaneler kapalı olduğundan, kadın-erkek eşitsizliği, kadının eğitimsizliği gibi konularda mücadele etmek amacıyla 1913 yılında kurulan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti üyelerinden Cazibe Hakkı Hanım, o dönemlerde kadınlara açık bir kütüphane kurma girişiminde bulunmuştur (Berktaş, 2009, s.69-71; Çakır, 1994, s.57-63).

Balkan Savaşlarıyla I. Dünya Savaşında özellikle Çanakkale Cephesinde eğitilmiş insan gücü kaybının fazla olmasının ürünüdür. Bu nedenle de Cumhuriyet'in ilk yıllarında okur-yazar oranını yükseltmek, toplumu kütüphaneyle tanıştırmak, kitap okuma alışkanlığı kazandırmak gibi konulara önem verilmiştir. Dönemin gazeteleri incelendiğinde çalışmanın başından itibaren belirtilen kütüphanelerin Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki öncelikli görevi Hikmet Şevki (1929) tarafından kaleme alınan bir yazıda şöyle özetlenmiştir: "Halk kütüphanelerinin birinci gayesi köylüyü okutmak, ikincisi de köylüye aşılacak istenilen fikirleri vermektir." Böylelikle kütüphanelerin vizyonu; Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yaşanan kültür devrimlerinin halka anlatılması ve benimsenmesinde okuma-yazma seferberliğinin ardından yaygın eğitim aracılığıyla kadınla erkek, köylüyle şehirli, İstanbulluyla Anadolu arasında eğitim ve kültür düzeyi farkının kapatılması olarak belirlenmiştir. Bu misyon doğrultusunda çalışmada anlatılan pek çok kütüphanecilik faaliyeti gerçekleştirilse de bazı aksaklıklar da yaşanmıştır. Milli Kütüphanenin kuruluşunun Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleşmemesi dönemin kütüphanecilik faaliyetleri arasındaki en büyük eksikliklerden biridir. Yine okul kütüphanelerinin önemine özellikle yabancı uzman raporlarında değinilmesine rağmen daha çok çağdaş bilimin yapıldığı yerler olarak üniversite kütüphanelerine önem verilmiştir. Bu dönemde özellikle Türk dili ve tarihi konularındaki çalışmalara önem verildiği için ihtisas kütüphaneleri üzerinde durulmuş; ancak en önem verilen kütüphane türü Halkevi Kütüphaneleri olmuştur. Ancak Halkevlerinin üyeleri eğitim seviyesi düşük ya da hiç eğitim görmemiş insanlar olacağına, bazı yerlerde tersi olmuş; özellikle öğrenciler, öğretmenler ve devlet görevlileri Halkevi çalışmalarına katılmışlardır.

Bununla beraber okuma-yazma oranının oldukça düşük olduğu bir toplumda önemli kitaplar üzerinde konferanslar düzenlenerek halkın okumaya özendirilmesi, mahalle kahvesinden Halkevi Kütüphanelerine yönlendirilmesi, bunun sonucu olarak da okuma-yazma oranının artış göstermesi Halkevlerinin üstlendiği bu misyonu gerçekleştirmede başarılı olduğunu göstermektedir (Çeçen, 2000, s.134, 326). Böylece Cumhuriyet tarihinin en sistemli yaygın eğitim ve kültür kurumlarından biri olan Halkevi Kütüphaneleri, toplumun eğitilmesi, okur-yazar oranının artırılması için bir araç olarak kullanılmış, dönemin birer halk kütüphanesi ve kültür merkezi işlevi görüp köylere kadar ulaşarak geniş halk kitlelerinin bilgi ve kültürünü arttırmada önemli bir aracı kurum olmuşlardır (Ersoy, 1966, s.10-11).

Dönemin istatistik verileri incelendiğinde ulaşılmak istenen sonucun alındığı görülmektedir.

Tablo 1: Halkevi Kütüphaneleriyle Günümüzdeki Halk Kütüphanelerinin Kullanımlarının Karşılaştırılması²³:

Yıllar	Nüfus	Okur Yazar Sayısı	Nüfusa Göre Okur Yazar Oranı	Halkevi/Halk Kütüphanelerine Üye Sayısı	Okur Yazar Nüfusa Göre Kullanıcı Oranı
1940	17.820.950	3.657.367	%20,5	1.681.195	%45,9
2022	85.279.553	77.444.465	%90,8	5.568.164	%7,1

Görüldüğü üzere 1927'de %8,16 olan okur-yazar sayısının Halkevleri kurulduktan 8 yıl sonra %20,5'e yükselmesi ulaşılmak istenen sonuca hızla ilerlendiğini göstermektedir (TÜİK, 2022). Yine 1940'da okur-yazar nüfusa göre Halkevi Kütüphanelerine üye olan kullanıcı sayısı yaklaşık %46'dır. Günümüzde ise %90'ı okur-yazar olan bir toplumda Halk Kütüphanelerine üye olan kullanıcı sayısı sadece %7'dir. İstatistiklere göre Cumhuriyet tarihinin en sistemli yaygın eğitim ve kültür kurumlarından biri olan Halkevi Kütüphanelerinin halka yeni alfabeyle okuma-yazma öğretmek, kitap okuma ve kütüphane kullanmaya alıştırmak, dönemin birere halk kütüphanesi ve kültür merkezi işlevi görüp köylere kadar ulaşarak geniş halk kitlelerinin bilgi ve kültürünü artırmada önemli bir aracı kurum misyonunu yerine getirdiği söylenebilir.

SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde 29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde; modern bir devlet imar edilirken Türk halkının bilgi ve kültür düzeyini artırmak amacıyla eğitim ve kültür programları kapsamında kütüphaneler de ihmal edilmemiştir. Osmanlı Dönemi'nde Batılı ülkelerde uygulanan modern kütüphanecilik anlayışı yaygın olmadığından Türk-Müslüman topluluğun vakıf kütüphane geleneğine bağlı kalan kütüphaneler daha çok değerli yazma ve nadir eserleri koruyup saklarken Cumhuriyet Dönemi'nde modern ve evrensel bir kimlik kazanarak halkın kullanımına sunulmuştur. Yine Osmanlı Devleti'nde okuma-yazma bilen sınırlı sayıda bir kesim kütüphanelerden faydalanırken, Türkiye Cumhuriyeti'nde özellikle Halkevi Kütüphaneleri ve Halkodaları aracılığıyla halkın eğitilmesi ve okur-yazar oranının artırılması hedeflenerek toplumun her kesimine ulaşılmıştır.

²³ Milli Eğitim İstatistikleri 1944-1945, TÜİK İstatistik Göstergeleri 1923-2013 ve TÜİK İstatistikleri 2022 verileri esas alınarak tablo tarafından oluşturulmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren planlı/programlı bir şekilde yürütülen faaliyetler değerlendirildiğinde;

- Eğitim ve kültür politikaları bağlamında ele alınan ve devlet kurumu olarak personel kadrosu, maaşı, binası, koleksiyonuyla işleyiş ve yönetsel standardizasyon sağlamak amacıyla çıkarılan kanun ve kararların, Türkiye'de kütüphaneciliğin yasal altyapısının oluşmasında,
- Türk ve yabancı bilim insanları/aydınlarının çalışmalarının Batı'daki modern kütüphanecilik esaslarının benimsenmesi ve üniversite düzeyinde kütüphanecilik eğitimi verilebilmesi için gerekli insan gücünün temin edilmesinde,
- Yeni kütüphaneler kurulmasının kütüphanelerin ülke genelinde yaygınlaşması, halkın okur-yazarlık oranının artırılması ve Türk kütüphaneciliğinin gelişmesinde önemli katkıları olduğu,
- Kütüphanelerin Türkiye'nin değişik yerlerine dağılmış olan vakıf kütüphanelerindeki değerli yazma ve nadir eserlerin bir araya getirilerek koruma altına alınıp gelecek nesillere aktarılmasında,
- Türk halkını çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkarabilmek adına yapılan reformların anlatılarak halkta milli bilincin oluşturulması konusunda en önemli aracı kurumlardan biri olduğu söylenebilir.

Günümüzde teknolojik gelişmeler nedeniyle zaman ve mekân sorunu olmadan bilgiye ulaşılabilirken sadece kütüphanelere üye olan okuyucuya hizmet vermekle yetinmeyip %90'ın üzerinde okur-yazar olan toplumda bilgiye ulaşmayan/ulaşamayan halkı kütüphanelere çekebilme ve köylere kadar kütüphane hizmeti götürmenin kütüphanelerin yeni misyonu olarak belirlenebileceği; kütüphanelerin yalnızca araştırmacıların bilgi toplamak veya öğrencilerin ders çalışmak için geldiği merkezler olmaktan çıkılarak kültür-sanat etkinlikleriyle halkın sosyalleşme ve serbest zamanlarını değerlendirmede yine aracı bir kültür kurumu olarak hayatın bir parçası hâline getirilebileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, M.T. (1975). Kütüphaneciliğimizin Elli Yılı. *TKDB*, 24(1), 7-13.
- Adnan Ötügen'in Biyografisi. (1972). *TKDB*, 21(2), 65-74.
- Al, U. ve Akıllı, S. (2015). Public Libraries in Turkey: A Retrospective Look and The Present State. *Journal of Librarianship and Information Science*, 7, 1-12.
- Alp, H. (2010). 1926 Maarif Eminlikleri Talimatnamesi. *Türkoloji Kültürü*, 3(5), 47-55.
- Alp, H. (2013). Yüksek Muallim Mektebi Talimatnamesi. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12(23), 95-111.
- Amerikan Heyeti Raporundan: Maarif İşleri*. (1939). İstanbul: Maarif Vekilliği.
- Ankara Halkevi ve Kütüphane ve Neşriyat Şubesi Hususi Talimatnamesi*. (1933). Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası.
- Aslan, C. (2014). *Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim Bilimleri Alanında Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi Olgusu (1923-1940)*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler III*. (1994). Ankara: ATASE Başkanlığı.
- Atatürk, M.K. (1961). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1938)*, I. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Atatürk, M.K. (1996). *Atatürk'ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri*. N. Tezcan (Haz.). İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu (Anıtkabir ve Çankaya Bölümleri)*. (1973). Ankara: Başbakanlık.
- Avcı, M. (2017). *Atatürk Dönemi Kütüphanecilik Faaliyetleri 1923-1938*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Avcı, M. (2021). Osmanlı Dönemi Vakıf Kütüphaneleri ve Bu Kütüphanelerin Toplum Hayatına Etkileri, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 241-267.
- Balçık, M. (2005). *Kültür Bakanlığı'nın Cumhuriyet Dönemi Teşkilatlanma Tarihi*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu (1934, 2 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 2741). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2741.pdf>
- Basma Yazı ve Resimleri Derleme İşleri Hakkında Kanun ve Talimatname*. (1935). [Ankara]: Kültür Bakanlığı.
- Baysal, J. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan: Cumhuriyet Döneminde Türk Kütüphaneciliğinin Gelişmesi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Baysal, J. (2009). Kütüphanecilik. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 5 (içinde 1306-1322). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (2014). *Unutulan Yıllar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berktaş, F. (2009). Kadın Kütüphaneleri: Kadın Hareketinin Kalıcı Belleği. *Toplumsal Tarih*, 184, 68-72.
- Biçer, H. (2013). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Devralınan Kütüphanecilik Mirası: Cumhuriyet Döneminde Kütüphaneciliğin Kurumsallaşması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Bozkurt, Birgül. John Dewey (1859-1952). Atatürk Ansiklopedisi. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/john-dewey-1859-1952/?pdf=3906>.
- Candan, B. (2013). Türk Kültüründe Kütüphaneler ve Eğitim Hayatımıza Etkileri: Cumhuriyet Öncesi Dönem. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 105-124.
- Celal Esad [Arseven] (1340-1341). *Notlar ve Kütüphanelere Dair Usul-ü Tasnif*. Dersaadet: Matbaa-i Amire.
- CHP Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942*. [1942]. Ankara: Alaeddin Kırıl Basımevi.

- Cumhuriyetin İlk Dönemi Eğitim Kurumları (1921-1926) Telif ve Tercüme Heyeti.
https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164441_heyeti_ilmiye.pdf.
- Cunbur, M. (1959). Batı'ya Kaçırılan Kitaplarımız. *TKDB*, 8(1), 3-16.
- Cunbur, M. (1963). Türk Kütüphaneciliğinin Tarihi Kökleri. *TKDB*, 12(3-4), 105-116.
- Cunbur, M. (1968). Fehmi Ethem Karatay'a ve Aziz Berker'e Saygı. *TKDB*, 17(1), 1-8.
- Cunbur, M. (1983). Kütüphaneler. *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*. İstanbul: MEB Basımevi.
- Çakın, İ. (2013). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Kütüphanecilik Eğitimi. *Anadolu Kütüphaneleri* (içinde 387-404). B. Yılmaz (Ed.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Çakır, S. (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çeçen, A. (2000). *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Çelik, H. (2013). Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Kütüphanesi. *Anadolu Kütüphaneleri* (içinde 441-459). B. Yılmaz (Ed.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Dewey, J. (1939). *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*. İstanbul: Maarif Vekilliği.
- Ersoy, O. (1966). *Halk Kütüphanelerimiz Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Güven Matbaası.
- Erünsal, İ.E. (2015). Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik. *Milli Eğitim*, 208, 194-199.
- Gökman, M. (1957). Prof. Helmut Ritter'in İstanbul Kütüphaneleri Hakkında 22 Yıl Evvel Hazırlamış Olduğu Rapor ve Bugünkü İstanbul Kütüphaneleri. *TKDB*, 6(3), 32-39.
- Kantarcıoğlu, S. (1990). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Karatay, F.E. (1968). Hayatımdan Parçalar. *TKDB*, 17(2), 73-74.
- Kavcar, C. (1975). Kütüphane. *Türk Ansiklopedisi*, 22. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Koşay, H.Z. (1960). Kütüphanelere Dair (I). *TKDB*, 9(1-2), 36-40.
- Malche, A. (1939). *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*. İstanbul: Maarif Vekilliği.
- Milli Kütüphane resmi örün sayfası. millikutuphane.gov.tr/page/Tarihce
- Ötüken, A. (1957a). Türkiye'de Kütüphanecilik Öğretiminin Tarihçesi. *TKDB*, 6(1-2), 1-35.
- Ötüken, A. (1957b). Prof.Helmut Ritter'in İstanbul Kütüphaneleri Hakkında Mühim Bir Raporu. *TKDB*, 6(1-2), 36-45.
- Ötüken, A. (1979). *Kütüphaneciliğimiz İçin*, Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- Parker, B. (1939). *Türkiye'de İlk Tahsil Hakkında Rapor*. İstanbul: Maarif Vekilliği.
- Parmaksızoğlu, İ. (1976). Milli Eğitim Bakanlığı. *Türk Ansiklopedisi*, 24. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Sernikli, A. (2005). Elyazması Eserlerimizin Dünü Bugünü Yarımlı. *Eski Eserler ve Müzecilik, Kütüphanecilik, Arşiv Dokümantasyon, V.Türk Kültürü Kongresi, Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği*, 9 (içinde 27-42). Ankara AKM Yayınları.
- Soysal, Ö. (1987). Cumhuriyet ve Kütüphaneciliğimiz 1923'ten 1963'e. *İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Dergisi*, Sayı:1'den ayrı basım, 17-78.
- Soysal, Ö. (2009). Kütüphanecilik. *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi (1920-1938)*, 3. Cilt (içinde 1343-1358). O. Horata (vd.) (Ed.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Stummvoll, J. (1935). Yeni Türkiye'de Kütüphanecilik. *Aydın Tarihi*, 23, 325-329.
- Süzmetaş, S. (1998). *Atatürk Dönemi'nde İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi (1924-1938)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

- Şarman, K. (2015). *Türk Promethe'ler: Cumhuriyet'in Öğrencileri Avrupa'da (1925-1945)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Şenalp, L. (1991). Atatürk Dönemi Eğitim Sisteminde Kütüphanelerin Yeri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7(21), 507-518.
- Şenalp, L. (1994). "Atatürk Dönemi Eğitim Sisteminde Kütüphanelerin Yeri. *Birinci Uluslararası Atatürk Sempozyumu 21-23 Eylül 1987* (içinde 443-454). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Şevki, H. (1929). İsveç Tetkikleri: Halk Kütüphaneleri. *Ayın Tarihi*, 20(66).
- Şivgin, H. (2009). Atatürk Dönemi Kültür Kurumları. *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi (1920-1938)*, 1. (içinde 63-72). O. Horata (vd.) (Ed.). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Tongul, N. (2004). Türk Harf İnkılabı. *Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, 33-34, 103-130.
- Tonta, Y. (2012). Kütüphanecilik ve Bilgibilim Eğitiminde Gelişmeler ve Program Değişiklikleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(2), 227-261.
- TÜİK resmi örün sayfası, Cinsiyete Göre Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu, 1927-2021 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Population-and-Housing-Census-2021-45866>
- Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-1943*. (1943). Ankara: Maarif Matbaası.
- Ulu, C. (2014). 1416 Sayılı Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Uygulamaları. *Tarih Okulu Dergisi*, 17, 495-525.
- Uluskan, S.B. (2010). *Atatürk'ün Sosyal ve Kültürel Politikaları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yılmaz, E. (2013). Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi. *Anadolu Kütüphaneleri* (içinde 461-482). B. Yılmaz (Ed.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.